

LIKOVİ GLOBALIZOVANJA**

Summary: It seems that contemporary world cannot exist without globalisation. The present modes of globalisation endanger humanity. It is getting more and more difficult for an individual to develop his personality, states' claim to sovereignty is being violated, and national identity is becoming weaker. Is a world empire being created, which has no legitimacy and is far away from democracy, and is based on power and globalisation of culture? May it still be possible to reinforce cosmopolitan tendencies and to shape human modes of globalisation, a civil world's society and a good world's administration? What is the relationship between Europe, the Balkans and globalisation?

Key words: globalisation, empire, world administration, democracy, state, sovereignty, culture, nation, Europe, the Balkans

Sažetak: Izgleda da savremeni svet ne može da izbegne globalizovanje. Postojeći likovi globalizovanja ugrožavaju veći deo ljudskog roda. Pojedinci se sve teže probijaju ka ličnosti, državama se odronjava suverenost, nacionalni identiteti slabe. Da li se stvara svetska imperija bez legitimnosti, sve udaljenija od demokratije, oslonjena na silu i globalizovanje kulture? Možda je još uvek moguće ojačati kosmopolitske težnje i oblikovati humane likove globalizovanja, civilno svetsko društvo i dobru svetsku upravu? Kakav je odnos evropeizovanja i balkanizovanja prema globalizovanju?

Ključne reči: globalizovanje, imperija, svetska uprava, demokratija, država, suverenost, kultura, nacija, Evropa, Balkan

Kvaka 95. Mora da postoji ono što je više puta pokazalo da nema uslova da postoji. Bosna i Hercegovina mora da postoji iako je svima u njoj i mnogima van nje jasno da ne može da postoji i da tavori jedino dok se sa strane nasilno podržava njeno postojanje. Zašto je tako? Možda je Evropi i nekim moćnicima van nje potrebno balkansko "bure baruta", a jedan od fitilja koji se u svakom trenutku mogu potpaliti je BiH? Ona je jedan od likova globalizovanja. Teško je, međutim, reći šta je globalizovanje i zašto se i kako oblikuju njegovi likovi.

---

* Професор филозофске групе предмета на Факултету политичких наука у Београду

Mnogi su se poslednjih decenija bavili globalizovanjem. Možda je razmišljanje počelo Mekluanovom pričom o "globalnom selu"? Da li se globalizovanjem napreduje ka "svetskom carstvu" ili "svetskom društvu"? U Americi često misle da su SAD svetsko carstvo ili da treba da budu i da od vremena starog Rima, koji dugo nije imao pravog protivnika, nema toliko nadmoćne sile. Danas SAD nisu, kao u vreme Tokvila, demokratski izuzetak. Može li se uspostaviti carstvo, a sačuvati demokratija? Možda o njoj ima smisla govoriti samo ako nema carstva, ako se dobrovoljno teži kosmopolitskom poretku? Može li carstvo da ima saveznike ili samo vazale? SAD mogu da odlučuju o vanrednom stanju u bilo kom delu sveta i možda su jedina sasvim suverena država. U SAD se ozbiljno računa samo s nekim većim državama Zapada i s par zemalja Istoka. Ostale države sačinjavaju sve usitnjeniji politički mozaik. Mandelbaum je o SAD govorio ne samo kao o dobroćudnom Golijatu, nego i kao o Suncu od koga zavise planete. (Mandelbaum, M., 2006, 13ff) "Propalim državama" treba tutor. Države koje ga odbijaju Buš je 2001. svrstao u "osovinu zla" protiv koje su dozvoljena sva sredstva. Hipersila ne trpi nadređen autoritet, pa ni autoritet prava, jer pravo važi samo među jednakima. Nema neutralnosti, jer nema druge jednako snažne sile. Oni koji hoće da budu neutralni se kažnjavaju. Šta je tu novo? Zar Atinjani nisu u 16. godini Peloponeskog rata razorili Melos samo zato što je želeo da ostane neutralan? Možda se Bušova strategija nacionalne bezbednosti može čitati između redova? SAD su potrebni teroristi za opravdanje unutrašnje i spoljne politike. Potrebna je priča o širenju sloboda za opravdanje vojnih dejstava u raznim delovima sveta. Bezbednost SAD se brani u svim regionima, jer su američki interesi sveprisutni. Ne čeka se ojačanje neprijatelja, već se zadaje preventivni obarajući udarac. Da bi održale svetsku moć, SAD moraju da imaju nedostižnu vojnu silu.

Dijagnoza stanja savremene države liči na reči majstora koji kaže da izandala kola nisu za popravku, ali ne pita kako su dospela u loše stanje. Za razloge propadanja države mora se pitati. Jednostavni odgovori su netačni ili nepotpuni. Pojednostavljivanje je tvrdnja da je osnovni krivac neoliberalizam koji je ugrozio sadržaj demokratskih procedura i projekt blagostanja. Ima više razloga što je umanjena volja za političkim udruživanjem. Volja građana je danas sve češće fiktivna. Država odustaje od mnogih oblika kontrolisanja i ne garantuje siguran i dobar život. Bavi se "lakim pitanjima", kako bi lepše izgledala u javnosti. Kako da se urušavanje države ne pretvori u haos koji ugrožava sve građane?

Mogu li se ljudi spasti svetske anarhije zajedničkom upravom koja ne bi štitila imperijalne interese, već dobronamerno brinula o bezbednosti i blagostanju svih? Društvo Naroda i OUN nisu ispunili očekivanja. Broj siromašnih je ogroman. Ljudi su navikli na metež i nesigurnost globalnog besporetka. Svetska moć bi mogla da ostvari i dugo prisutnu mogućnost nestanka ljudskog roda. Kako stići do dobre svetske uprave? Da li je to moguće kada stvaranje univerzalne vlasti prati ukidanje mnogih različitosti? One koje bi opstale bile bi svedene na kulise, poput granica država sve okrnjenije suverenosti ili samo s maskom suverenosti. Može li se do svetske uprave stići opštim dobrovoljnim pristankom? Ako bi univerzalna uprava bila drugačije uspostavljena i održavana, da li bi svi mogli da je osećaju kao svoju?

Zasad "svilena nit" legitimnosti svetske uprave ne može da bude uspostavljena. Agencije za dezinformisanje pomažu jedino u stvaranju privida legitimnosti, pa se ne treba čuditi što svetski moćnici posežu za mačem.

Italijanski teroristi su sedamdesetih godina 20. veka tvrdili da se bore protiv imperijalističke države multinacionalnih kompanija. Da li je takva nad-država tada postojala ili je u međuvremenu stvorena? Među sto najjačih današnjih privrednih subjekata više od polovine su svetske korporacije, a manje od polovine države. Da li klubovi moćnih čine zajedno svetsku vladu u senci? Može li nevidljiva ekonomsko-politička ruka na pravi način da uredi svet i upravlja njim? (Up.: Telebaković, B., 2011b) Rols je odbacivao svetsku vladu, ali ne i mogućnost razrađenog usaglašavanja interesa svih naroda sveta.

Dugo se govorilo o međuzavisnosti država. Onda je počela priča o globalizovanju. Ono obično podrazumeva jedinstveno svetsko tržište novca, rada i robe, slobodnu trgovinu, neoliberalno regulisanje uz odustajanje od većeg dela socijalnog staranja, jedinstvenu svetsku komunikacionu mrežu, uništavanje svih koji se protive ovakvom projektu. Antonio Negri i Majkl Hart su u knjizi "Imperija" opisali nastajanje novog svetskog poretka. Rimska imperija je podrazumevala da je vremenski neograničena, da vlada teritorijama, ljudima i njihovim odnosima, obuhvata ceo prostor civilizacije, osigurava svetski mir i vodi pravedne ratove protiv varvara. Ponovo se govori o pravednom ratu. Nova imperija je različita od imperijalizma, koji se odnosio na širenje suverenosti evropskih država-nacija van njihovih granica. Imperijalizam je počeo kada se nakon renesanse ustalilo shvatanje da je, pored naglašavanja jednakosti, zajedništva i saradnje u Evropi, moguće pomoću civilizacije zagospodariti zemljama izvan Evrope. (Hardt, M., Negri, A., 2000, 29) Kraj imperijalizma je označio početak urušavanja suverenosti države-nacije. SAD kao država-nacija nisu imperija, ali njihovo pretvanje u hipersilu izražava posleimperijalističko vreme svetske imperije. Ona se prepoznaje po sve efikasnijoj kontroli ljudi u svim zemljama. Svetska "biomoć" vlada i glavama i telima i vrši biopolitičko prestrukturiranje sveta. Ne proizvodi se samo roba već i subjektivnost. Imperijalna kontrola ima moćna sredstva: bombu (monarhijsku moć), novac (aristokratsku moć) i komunikaciju (demokratsku moć). Pomoću sredstava komunikacije konstruiše novu sliku legitimnosti. Jedino mnoštvo ugroženih globalizovanjem može da se odupre imperiji, ako uspe da postane politički subjekt. Mnoštvo čine duhovni i fizički radnici koje eksploatišu svetski velevlasnici. "Univerzalna republika" dostiže se jedino preusmeravanjem globalnog projekta a ne izvan njega. Renesansna formula "biti, znati, moći" ponovo je aktuelna, ali mnoštvo mora da prevaziđe razne lokalne ograničenosti i pronade odgovarajući politički oblik svog zajedništva. Hart i Negri su odbili primedbu da recikliranjem revolucionarnosti obnavljaju destruktivnost i naglasili da novo mnoštvo napreduje samo konstruktivnim delovanjem. Da li su ponudili privlačnu utopijsku sliku ili sliku u kojoj su nazrete mogućnosti koje bi ljudi mogli da otvore? Globalizovanje zasad izbacuje na površinu loše ljude i ono najgore u ljudima. Stvaranje drugačije političke elite je onemogućeno.

U globalizovanju se računa s globalnom kulturom u kojoj su naglašeni sveumreženost, brzo trošenje i sveprisustvo engleskog jezika. Sveumreženost se smatra dobitkom, mada većina umreženih ne zna šta je vredno tražiti na mreži. Umreženima se čini da u nečemu učestvuju i da na nešto mogu da utiču. Protiv trošenja se niko ne buni, iako su mnogi navedeni da kupuju ono što im ne treba. Umesto Dekartove lozinke "je pense, donc je suis" – mislim, dakle jesam, nudi se lozinka "je shoppe, donc je suis" – kupujem, dakle jesam, u kojoj je zaobiden francuski termin "acheter" i uveden anglicizam oslonjen na termin "shop". Sveprisustvo engleskog jezika ugrožava lokalne kulture, koje se retko brane. Države, zaštitnice svoje kulture, optužuju da ugrožavaju slobodni protok stvari i ideja.

Globalizovanje podrazumeva postepeno odustajanje od identiteta oslonjenog na naciju i religiju, koji često znači protivljenje globalizovanju. Globalizovanje se ubrzava usitnjavanjem postojećih nacija i religija i stvaranjem novih. Nekad se religijske granice prihvataju kao osnov novih nacionalnih razgraničenja. Zastupnici globalne kulture smatraju globalizovanje napredovanjem, dok ga protivnici smatraju nasiljem, prevarom, otimačinom i ugrožavanjem većine postojećih ali i onih još nerođenih ljudi. Optimisti smatraju da globalizovanje i pored mana vodi opštem miru, sigurnosti, blagostanju. Pesimisti su ubeđeni da svetska moć jača, ali se uvećavaju i nesigurnost, nered, a za većinu i nemogućnost izlaska iz siromaštva. Held predviđa novi duh srednjeg veka i nestajanje sistema suverenih država. U islamu globalizovanje znači da ceo svet treba da postane zajednica muslimana. Jovan Pavle II se založio za poslekonstantinski lik vatikanske politike. Sveta stolica više ne prihvata da "caru da carevo" i sebe vidi kao nad-državnu duhovnu i političku silu. Političku silu više naglašava. Poslekonstantinskom liku odgovara smanjenje suverenosti država i prevazilaženje nacionalne podeljenosti. (Zašto organizatori niške konstantinske proslave smatraju da ona ima svehrišćanski karakter?)

Globalizovanje efikasno potvrđuje nejednakost. Možda su moćni i bogati stvorili novi rasizam usmeren protiv nemoćnih i siromašnih? Kriterijumi globalnog aparthejda izgledaju jasni. Ako niste blizu moći i razmišljate kako da smanjite životne troškove, spadate u svetski geto iz koga ćete se teško izvući. U globalizmu se demokratija preoblikuje u demokratiju odozgo. Mnoge teledirigovane vlade se upinju da pokažu da su nezavisne, iako ih ne ugrožavaju samo svetski politički moćnici, već i svetske korporacije. "Mora li globalna politika da ograničava demokratiju?" (Gilbert, A., 1999.) Globalizovanje ne ugrožava samo suverenost već i demokratiju. U Americi se posle 11. septembra 2011. pojavio niz teorija zavere. Stariji su se prisećali afere generala Lemnicera, šefa generalštaba, koji je šezdesetih godina 20. veka napravio tajni plan terorističkih napada na američke civile, kako bi ogorčena javnost podržala invaziju na Kubu. Plan je provaljen, general smenjen. Kako bi izgledala istorija da plan nije otkriven? Političari i dalje oko mnogih stvari ne mogu da se dogovore. Svet postaje, kao što spominje Ulrich Bek, sve rizičnije mesto. (Beck, U., 2011.)

Demokratija je privlačna kao "meta-politička naracija". Tvrdi se da globalizam ukida prostorna ograničenja demokratije. Da li je demokratija,

kao odgovorno sudelovanje u donošenju odluka o zajedničkoj sudbini, zaista sveprisutna? Da li u demokratskim procesima mogu učestvovati milijarde onih koji o demokratiji nemaju ni minimalna znanja? Zar se suština društvenih i političkih dešavanja obično ne sakriva od ljudi? Zar populističkim režimima referendumi ne služe za oblikovanje demokratskih oreola? Možda je sveprisutna "strogo kontrolisana demokratija", a mnogi važni prostori ostaju zatvoreni za demokratiju? (Postoji li način da se uvede demokratija u globalne korporacije?) Nema jedinstvenog modela demokratije jednako pogodnog za sve zemlje. Da li neoliberalnu demokratiju i pored nedemokratskih ekscesa treba i dalje smatrati demokratijom? U ekskluzivnom klubu najbogatijih država možda mogu da postoje neki oblici demokratije, u ostalim državama demokratija se već dugo odronjava i postaje "demokratija niskog intenziteta", koja možda više i ne zaslužuje ime demokratija. Izgleda da demokratija, koja ne bi značila samo otvaranje mogućnosti već i razvijanje odgovornosti, nije previše privlačna. Nju je teško ostvariti, ali je s druge strane nemoguće opstati u svetskom političkom prostoru bez demokratske etikete.

Na koji način ekskluzivna grupa moćnih i bogatih donosi najvažnije odluke koje se tiču celog sveta? Globalizovanje je često delovanje s odstojanja. (Giddens, A., Hutton, W., 2000; Giddens, E., 2005; Giddens, E., 2009.) Odluke se obično sprovode raznim vrstama ubeđivanja, pretnji, prinuda, nasilja koje uključuju i vojna angažovanja.

Istok nije rešio problem slobode. Na Zapadu se smatra da je problem slobode odavno rešen. Šta je s jednakošću i bratstvom? Urušavanje istočnog bloka "narodnih demokratija" izazvalo je samouverenost Zapada. Govori se o "divljem Istoku" na kome ne važe pravila. Obnovljena je stara papska formula "the West and the rest". Na Zapadu je većina klasičnih liberalnih vrednosti napuštena i buja globalni neoliberalizam. Po Frensisu Fukujami liberalna demokratija je postala konačni oblik ljudske vladavine. (Fukuyama, F., 1992, XI) U njoj se podstiče kultura tolerantnosti i čuva razlika javnog i privatnog. Dokle je dospela kultura tolerantnosti? Kao što Amerikanci nisu bili u stanju da prihvate Indijance, Zapadna Evropa nije u stanju da prihvati Rome. Sfera prave privatnosti odumire u umreženom svetu. Interesovanje za globalnu pravdu usahnjuje. Mada se o tome piše, nema liberalnog kosmopolitizma. (Held, D., 1997; 1999; 2002) Kako sanjati o kosmopolisu u vreme konzervativne revolucije?

Zapadni moćnici zagađuju čiste sredine nerazvijenih zemalja. Svetsko tržište se sve manje shvata kao veletržnica a sve više kao najmoćnije sredstvo regulisanja društva. Onima koji prihvataju svetsku vlast dopušta se da budu potrošači. Zemlje integrisane u svetsko tržište nadaju se da će im biti dozvoljeno da pokušaju proboj u krug razvijenih. Za većinu zemalja će razvoj značiti relativno osiromašenje. Po Polanji je tržište kao princip veštački proizvedeno. Njegova primena je izazvala kulturne i političke potrese. (Polanji, K., 2003.) Tamo gde je novac najviša vrednost, smanjena je vrednost života.

Neki misle da je otkrićem Amerike omogućeno nastajanje svetskog tržišta, a jačanje ovog tržišta predstavljalo je osnov kasnijeg političkog globalizovanja.

Krajem 19. veka SAD su krenule putem stvaranja svetske moći. Senator Beveridž je 1900. govorio o misiji američke nacije da u ime bele rase spase svet. Belu rasu u SAD sve ređe spominju, a trud oko svemoći skrivaju pričom o demokratiji. Slom komunističke velesile je otvorio Americi put ka svetskoj moći. Ko u Americi stvarno vlada? Hobsbaum je pitao da li zaista vladaju predsednici ili neko pomoću njih. (Der Spiegel, Hamburg, XI 2002.) Semjuel Hantington je 1965. istakao ogromnu moć američke države i smatrao da se bez uzimanja u obzir ove moći ne mogu razumeti politički, ekonomski i socijalni procesi. Po Džemsu Bjukenenu, postoji neokonzervativno uzurpiranje američke spoljne politike. Robert Kagan je u knjizi "Moć i slabost" SAD video kao predstavnika moći, Evropu kao predstavnika slabosti. SAD šalju vojnike na sve strane sveta u obračun s teroristima, varvarima, neprijateljima Boga, slobode, svetskog tržišta, civilizacije, prijateljima sila tame. Regan je 1983. proglasio SSSR "carstvom zla". Smatra se da je uvođenjem rata na teritoriju Evrope Amerika pokazala starom kontinentu njegovu ništavost i dokazala da je jedina suverena sila. Donald Ramsfeld je navodio Al Kaponeovu tvrdnju da se više postiže lepom rečju i pištoljem nego samo lepom rečju. Bil Klinton je savetovao da treba prihvatati ruke ljudi, ali okrenute dlanovima nagore. S vremena na vreme se pokaže ranjivost američkog džina. On je na stalnoj "naftnoj dijalogu" i potrebno mu je bar 20 miliona barela nafte dnevno, a polovinu obezbeđuje iz uvoza. Izreka "plima diže sve čamce" više ne važi. Jaz između bogatih i ostalih je sve dublji. Globalizovanje dirigovano iz jednog središta ne funkcioniše uvek najbolje ni u centru ni na periferiji. Majkl Men je tvrdio u delu "Nemoćna supersila" da se SAD razvijaju kao vojni džin, ekonomski diletant, politički šizofreničar i ideološki fantom. (Mann, M., 2003, 27)

Širenje imperijalne moći obično se predstavlja kao širenje slobode i kulture. Ljudi ne mogu dugo da se ponašaju kao da su slobodni, a kulturni imperijalizam izaziva otpore. "Sloboda" medija i "nezavisnost" državne politike se proziru. Vlasti satelitskih država se pokoravaju imperijalnim zahtevima, a zaziru od svojih državljana. I zemlje izvan imperijalne mreže učestvuju u odbrani imperije, mada šteta može da bude veća od koristi. U većini umreženih država strahuju da će u nekom trenutku biti loše "ocenjeni", izolovani, napadnuti, uništeni. Nisu svim umreženim državama namenjene iste uloge. Neke treba da ostanu ili postanu deo "trećeg sveta" i predstavljaju izvor sirovina i jeftine radne snage. Kada osnažena demokratija ometa neoliberalno tržište, svetski moćnici joj uvode ograničenja ili je menjaju drugačijim poretком. Izgleda kao da se istorijski tok ne može promeniti, kao da se imperiji niko više ne može suprotstaviti.

Globalni projekt nije oslonjen na antičku ideju kosmopolitizma, srednjovekovnu ideju "hrišćanskog društva" i ideju "svetske vlade" – garanta mira i prosperiteta, već najviše na novovekovnu ideju o "mathesis universalis". Projekt nije povezan s antičkim shvatanjem matematike i antičkom idejom slobode kao samopogona. Počeo je u vreme uspona građanstva uverenjem da se sve može proračunati i na osnovu proračuna upravljati i ljudima. Vremenom se razvio do

globalnih razmera. Kibernetičkom automatizmu kao da više nije potreban čovek ili celovit čovek, već samo njegov deo koji može da posluži kao privesak mašine, kompjutera, element virtuelnog krajolika. Vodi li kibernetički samopogon neljudskoj “slobodi” bez čoveka? Sve ubrzaniji proces ne trpi bitnu izmenu i kao da može stati jedino u slučaju kataklizme. Ljudi su u početku popravljali projekt, usaglašavali ga s raznim shvatanjima slobode. Kasnije im se otrgao i funkcioniše bez obzira na njihovo mišljenje.

Ljudi su se upetljali u nerazmrsiv čvor proizvodnje, razmene i potrošnje, zatrpali potrebnim i nepotrebnim stvarima, zaboravili stvaralaštvo. Moćnici nisu zainteresovani za mogućnost samorazvoja pojedinca, već pre svega za uvećanje moći. Oni su, kada se radi o suštinskim pitanjima za čoveka i ljudski rod, ili loše obavешteni ili ispunjeni raznim predrasudama ili zlonamerni. Stalno rekonstruišu virtuelnu realnost, navikavaju ljude na nju i prisiljavaju ih da se prema njoj ophode kao prema pravoj zbilji. Ljudi su bili prestrašeni novim oblicima virtuelne realnosti, ali su se navikli. Na jednom od filmova braće Limijer prikazan je voz koji ulazi u stanicu. Gledaocima se činilo da lokomotiva juri prema njima, pa su pobjegli. Postoji li granica uvlačenja ljudi u “virtuelnu realnost”? Mogu li ljudi negde da pobjegnu? Stalno se uvežbava osećanje pripadnosti svetskoj civilizaciji. To nisu duhovne vežbe, jer su prilagođene onima koji ne brinu o duhu, već vežbe reagovanja, nalik dresuri životinja. Smatra se da će se oni koji uspešno završe vežbe uklopiti u megaprojekt, mada bez duhovne promene nema prave promene sveta.

Priča o svetskoj vlasti odavno postoji, ali i raskorak između bajke o blagostanju i miru i stvarne politike. Može li se oblikovati stabilno svetsko političko ustrojstvo? Da li bi ono bilo svetsko civilno društvo ili svetsko totalitarno ustrojstvo surovije od dosad poznatih? Zasad svetska država nije na vidiku, ali je svetski poredak jasno uočljiv cilj, a “svetski lonac za pretapanje” radi i samo “loši momci” ne skaču dobrovoljno u njega. Proces transformisanja u svetski poredak nije završen, sasvim određen, konačno potvrđen, ali se prikazuje kao nepovratan. Da li će doći do podeljene lojalnosti: svojoj državi i nad-državnom poretku? Globalizovanje često liči na stvaranje globalne palanke (“Mc-World-a”). Po Hobsbaumu je nedovoljno velika država istorijski neopravdana. Koja bi država bila dovoljno velika i istorijski opravdana? Da li samo ona koja ne bi bila ugrožena, jer bi progutala sve druge? Da li bi se još radilo o državi? Možda bi ta tvorevina bila totalni režim koji se u sve meša?

S porastom globalne povezanosti opada moć države, koja je sve manje suveren opšti okvir društva. Granice se brišu u ekonomiji, kulturi, prosveti, društvenom ustrojstvu i politici. Nema više zaokruženosti nacionalne privrede ni efikasnog otpora korupciji i povezivanju vlasti i kriminala. Koliko država može da ostane usmerena opštem dobru kada su njeni velikodostojnici previše posvećeni svojoj koristi? Mnogi procesi se odavno vode mimo države. Građanin je postao građanin svetskog tržišta mada često, čak i u najbogatijim zemljama, može skupoj robu samo da se divi pred izlozima ili gledajući kako je drugi koriste. Kapital se više seli s Istoka na Zapad i s Juga na Sever nego u suprotnim smerovima (koji označavaju premeštanje

zagađenosti i preseljenje poslova za malo plaćenu radnu snagu). Milione ljudi može da ugrozi neka promena na berzi. Država ima sve manje mogućnosti da interveniše u bitnim pitanjima. U nekom društvu uvek postoji više likova države koji se sve teže uravnotežuju zakonima ili silom. Kada se odustalo od države blagostanja, pokazao se ružan lik savremenog političkog ustrojstva. Da li se u njemu mogu postići legitimnost, bezbednost, identitet? Građani su sve manje zainteresovani za demokratske procese, jer su sve češće gubitnici u većini svojih društvenih uloga. Povećava se jaz između "bourgeois", koji se prilagođava svetskom poretku, i "citoyen"-a, koji ne uspeva da pređe okvir države. Mnogi građani ne izlaze na izbore. Globalna moć države koristi kao ispostave, vlade kao svoje sitne menadžere. Neumrežene države su izložene riziku da postanu plen "globalnih jastrebova", pretvore se u nova geta ili članove nove periferije. Koliko se manje mreže, recimo EU, mogu skladno uklopiti u svetsku mrežu?

Demokratska vlast je određivana procedurom i institucijama. Sada često izgleda bezlična i difuzna, a doista se zaklanja parainstitucijama. Na nad-državnom nivou odluke donose "eksperti", odnosno oni koji ih postavljaju. Elita svetske vlasti je zadovoljna što ostaje u senci ili nepoznata. Njena volja se opisuje kao volja međunarodne zajednice, zaštitnice pojedinaca, manjina i ugnjetenih naroda, ali i arbitra u sve zaoštrenijoj preraspodeli "zajedničkog nasleđa čovečanstva", na primer prirodnog blaga, mada njegova preraspodela znači odustajanje od "svetog prava svojine". Nekada se iza volje međunarodne zajednice krila moć velikih sila koje u Savetu bezbednosti imaju pravo veta. Sada se u Savetu istupa i u ime svetske moći. Često je hipersila njen glasnovornik.

Ako demokratija podrazumeva i kontrolu onih koji vladaju, pravih globalnih demokratskih mehanizama nema, ali se autoritarni mehanizmi usavršavaju. Može li se demokratija spasti globalizovanja? Globalizatori, uvereni da je demokratija nebitna bez obzira na priče o njoj, najveća su dosadašnja pretnja demokratiji. Po Heldu se demokratija u savremenom svetu može održati samo uz odgovornost svih umreženih sistema moći. (Held, D., 1997, 309) Protiv globalizatora se ne može glasati na izborima, a ni "glasanje nogama" ne pomaže. Oni se bave proizvodnjom "novih varvara" i "novih siromaha" i određivanjem ko spada u "zlatnu milijardu". Svetska vlada zvanično ne postoji, iako se sve više oseća svetska moć. Moć koja ostaje u senci zasad sprečava sve pokušaje podizanja demokratije na globalni nivo. Od humanističkog utemeljenja se odustalo. Onaj koji pita za humane vrednosti uočava krizu sveta, a u globalnom poretku se o krizi ozbiljno ne priča, niti se spominju humane vrednosti. Neki tvrde da demokratija mora da sadrži mogućnost samopromišljanja, čak zahtevaju "misaoni eksperiment" u kome bi se pokazalo kako bi o političkim odlukama razmišljali oni koji bi raspolagali svim potrebnim obaveštenjima i umeli valjano da razmišljaju. Zar je u modernoj politici ikad uvažavana snaga "jačeg argumenta"? Moćnici koji uvode svetski poredak odlučuju i o njegovom ustrojstvu. Ne može se očekivati da bi pristali na uvođenje pravila svog ponašanja i da bi ih se pridržavali. Novi svetski red je, po Heldu, novi svetski nered. (Held, D., 1997, 311) Globalizuju se i kriminal, nasilje, separatizam, građanski rat.

Globalizovanje ojačava odnos nadređenosti i podređenosti u međunarodnoj politici. U svetskom poretku je sve više nezadovoljnih gubitnika.

Zatvaranje u lokalne okvire je loše i istorijski je prevaziđeno. Drastične mere protiv useljavanja u EU pokazuju širenje nejednakosti. Aktuelni, represivni oblik globalizovanja uništava nadu sve većem broju ljudi, s porukom da je to privremena žrtva, da će kasnije, posle globalističkog “stvaralačkog razaranja”, biti bolje i da će se više brinuti o sigurnosti i pravедnosti. Ljudi više ne veruju obećanjima. Oni žele da njihovim unucima bude bolje, ali hoće da njima sada ne bude gore ili bar ne gore nego što mora da bude. Oni kojima nije gore obično se plaše nesigurnosti svog položaja. Oni kojima je bolje štite se sebičnim dogovorom sa sebi sličnima. Svi su građani sveta, čak i formalna prava će možda uskoro biti ista za sve, ali to ne znači da će imati ista stvarna prava, iste početne mogućnosti. Biće lako kontrolisati sve pomoću jednoobraznih personalnih identifikacionih brojeva. Globalizovanje se podupire međunarodnim pravom i vladinim i nevladinim međunarodnim organizacijama, ali je svetsko odlučivanje sve udaljenije od načela većine. Da li je demokratija u stanju da pređe granice države ili je polako ali sigurno potiskuje i zamenjuje telekratija? Protivnici telekratije postaju glasnjiji. Nijedan skup Svetske trgovinske organizacije ne prođe bez njihovih demonstracija. Oni tvrde da sebično globalizovanje destabilizuje mnoga područja, da je rušilački pohod i da će potomcima biti ostavljena opljačkana, uništena planeta.

Globalnu elitu ništa ne vezuje. Ona nema pisane programe, obećanja, moralne norme, nacionalnu i religioznu utemeljenost, društvene ciljeve. Ne skriva previše da dobru budućnost želi samo za sebe. Ponekad su globalizatori blagonakloni, pa nekima dozvole da im se malo približe. Za one izvan projekta, strance, ne važe pravila. Oni mogu zasad u svojim getoima da žive. Ne moraju svi u svetu da žive dobro, čak ni da prežive. I prema “prolaznim strancima” se nekad nastupa nasilnički. To mogu da budu rasni, nacionalni, verski napadi. Sve je više “unutrašnjih stranaca”. Na njih se odnose nalepnice skupih automobila “vaše siromaštvo mi izaziva mučninu”. Kako je onima koji nikada neće sestiti ni u najjeftinija kola kada ovo pročitaju? Rakovi “vole” da budu kuvani živi, a sirotinja “voli” da živi u bedi i neznanju. Bogata društva sebe vide kao civilizovana, a siromašna kao varvarska. Minkler navodi da SAD sebe smatraju predvodnikom civilizovanog sveta, a svoje neprijatelje prikazuju kao varvare. Priče o ženama koje siluju varvari postavljaju zadatak vojne intervencije protiv varvara. (Minkler, 2009, 132f) U globalnoj politici nisu stalni ni prijatelji ni neprijatelji, već samo postojanje interesa. Globalizam izgleda kao politika masovnog zombiranja. Nastaje čuđenje kada agresivno globalizovanje izaziva agresivan otpor. Da li će otpor prerasti u svetski sukob? Predviđanja se razlikuju. Sve više je mišljenja da porast neistovremenosti mora dovesti do pucanja.

Može li se globalizam osloniti i na učenje o svetskom civilnom društvu? Globalisti ga pominju i ukazuju da je nespojivo sa starim shvatanjima uloge države i s projektom nacije. Kami je tvrdio da previše voli svoju naciju da bi bio nacionalist. Nacionalizam je prečesto zloupotrebljavan. Bizmarkova poruka Nemcima da misle svojom krvlju izazvala je mnogo prolijanja krvi. Da li je društvo zrelo za potpuno

nestajanje nacije? Može li se ona ukinuti odjednom? Možda za nacionalne poslenike, a ne nacionalne ostrašćenike, još uvek ima posla? Nacije lakše nastaju i teže nestaju ako se oslanjaju i na etničku baštinu. Globalistima smeta i spominjanje nacije, jer se, po njima, radi o "jezičkoj igri" s fanatičnim jezgrom. Možda nacija smeta naročito tamo gde može da posluži kao jezgro za okupljanje onih koji pokušavaju samostalno da misle i koji ne prihvataju neprikosnovenost svetske moći? Nacionalni identitet se postepeno urušava iako još nije izgrađen svetski identitet koji bi mogao da ga zameni. Nema svetske kulture, univerzalne istorije, jedinstvenog načina mišljenja. Mnogi sumnjaju da se svetsko civilno društvo može ostvariti, da se "globalizacija odozgo" može zameniti "globalizacijom odozdo", čiji su začeci možda vidljivi u nekim međunarodnim društvenim pokretima.

Negde se ka globalnom ustrojstvu ide preko regionalnog udruživanja. Takav je slučaj i u Evropi, dugo kulturnom predvodniku sveta, ali i glavnom ratnom poligonu. Nekad je Evropa određivala vrednosti Zapada i likove ostatka sveta. Nisu u pitanju bile samo humane vrednosti. U Evropi je rano shvaćena važnost moći. U njoj je počela i promocija novca. Evropa je izvožena u svet, a danas se u svetu falsifikuje. U njoj su vekovima na različite načine vršena vrednovanja, ali je uglavnom uvažavana izreka da "sila drži zemlju i gradove". Da bi prestali evropski ratovi, tradicionalni neprijatelji pokušavaju u Evropi da se usaglasе i žive zajedno. Da li će moći da budu prihvaćeni kao Evropljani njeni stanovnici druge boje kože, različite religije, kulture, neevropskih nacionalnih pripadnosti? Zar u većem delu Evrope ne jača odbojnost prema drugačijima kojih je sve više?

Šta obuhvata Evropa? Tek je Tatiščev u 18. veku proglasio Ural istočnom granicom Evrope, ali i danas mnogi one blizu Urala ne smatraju Evropljanima. Da li je najviša evropska planina Mon Blan ili Ararat? U antici je uvažavana granica helenskog, pa helenističkog i rimskog sveta. Smatrano je da su oni izvan ovih granica varvari, a nekad i da nisu ljudi. Granice Evrope su širene ili sužavane. Posle pohrišćavanja su mnogi narodi ušli u evropski okvir. Vizantijski misionari su proširili evropski prostor na istoku. Na zapadu je država Karla Velikog nazivana "regnum Europae". "Evropa" je tada doista značila "hrišćanske zemlje". Hrišćanski pisci su smatrali da su Evropljani potomci Nojevog sina Jafeta, pa su spominjali "Jafetiju", a oni vezani za antičku starinu "Japetiju", po titanu Japetu, Promejevom ocu. Stefan Lazarević je osećao najezdu Agarjana kao pretnju azijatskog izгона Srba iz Evrope. Mnogi su granicu prema Otomanskom carstvu shvatali kao granicu Evrope i Azije. Na Zapadu su i one koji su se odupirali Azijatima i održavali svest da ne pripadaju Aziji označavali kao pripadnike pogrešne vere ("nula fides") koji su sve udaljeniji od Evrope. Njihove potomke danas mnogi smatraju teško prijemčivim za evropski kulturni obrazac. I uklanjanje tabua često je brisanje razlika u kulturi i nametanje stereotipa. Utapanje u Uniju mnogi doživljavaju kao novi vid unijaćenja. Bivše komuniste optužuju da su najrevnosniji "unijati".

U Evropi nisu mogli bez trvenja. Po Meternihovom savetniku Gencu je ujedinjenje Evrope važnije od nacionalnih ujedinjenja. Da li su se u Evropi uvek ujedinjavali protiv nekog, a ne za nešto? Po Šopenhaueru se svaka nacija podsmeva

drugima i ima pravo. Neko vreme je izgledalo da pentarihija, odnosno Sveta alijansa obezbeđuje Evropi trajni mir. Evropski koncert, koji je nasledio Svetu alijansu, nije delovao samo u Evropi već širom sveta, ali nije obezbedio stalni mir. Aristid Brijan je predložio 1929. približavanje evropskih država. Mnogi su slično razmišljali, ali je bilo i ogorčenih protivljenja. Izazivači svetskih ratova su se zaklanjali iza ideje Evrope. Dok su fašisti protiv Abisinije krenuli u ime "nuova civiltá", nacistički ratni slogan dugo je bio "Evropa pobeđuje". Posle svetskih ratova i hladnog rata, u Evropi su se opredelili za "ordo rerum novarum", odnosno nadali se izlasku iz razdoblja ratova i ulasku u razdoblje trajnog mira. Evropski mir zavisi od hipersile s druge strane Atlantika koja vidi samo svoje interese. U SAD se miroljubivi Evropljani podsmešljivo označavaju kao "EU-nusi" (evnusi). Kisindžer je u svoje vreme rekao da nije mogao da se konsultuje s Evropom jer "Evropa nema telefon". Možda u SAD postoji zebnja od uvođenja "evropskog telefona"? Od zajedničke "evropske adrese" do zajedničkog "evropskog osećanja" je dug put. Na istoriju i one koji je imaju se u Americi ponekad gleda s prezirom. "You're history" znači: ostao si u prošlosti, "pregazilo te je vreme". Da li je vreme Evrope zauvek prošlo? Po Fukujami je zapadna demokratija pobedila "bezubi i beznačajni evropski nacionalizam".

Evropljani su doskora živeli istovremeno u nacionalnim zajednicama i u Evropi. Uglavnom je važno pravilo "cujus regio ejus natio". Izgleda da se od projekata nacija odustalo. Da li se nacija rađa onda kada je moguće podudaranje interesa pojedinaca i interesa države, i vene kada tog podudaranja nema? Po Beku i Grandeu se evropski kosmopolitizam zasniva na priznavanju razlika. (Beck, U., Grande, E., 2006, 7ff i 29) Tojnbi je naciju smatrao kombinacijom tribalizma i demokratije. Neki smatraju da joj, kada se oduzme demokratija, ostaje samo tribalizam. Sukobi na jugoistoku Evrope bi se mogli objašnjavati i kao tribalistički, ako bi se zanemarila činjenica da su uglavnom spolja izazvani. Ako je nacionalizam otrov koji je više puta uništavao Evropu, teško je razumeti da ga je Evropa primenila za lečenje svog u bolest gurnutog dela.

Od skora neki kao da žive samo u EU, jer su granice unutar nje simbolične. Drugi kao da su izvan Evrope, jer je granica između Unije i država van nje često vrlo nepropusna. Građane nekih država ubeđuju da su na "proputovanju" ka slobodnom svetu. Oni bi da nekako izbegnu rušilački bes kome su do sada povremeno bili izlagani i osećanje niže vrednosti koje im se natura. U "tvrdavi Evropi" nisu sigurni kako da rasporede snage. Izgleda im najvažnije da mogu na svetskom tržištu da odole SAD. Da li ta uspešnost vodi sukobu? Čarls Kapčan ga predviđa u knjizi "Kraj američke ere".

Raznolikost u Evropi sve teže opstaje, a u njoj je možda bila tajna njenog uspeha. Ujedinjeni Evropljani pristaju da budu "oslobođeni" nasleđa, da budu globalistički raskorenjeni, odvojeni ne samo od tradicije, nego i od uma. Da li je ujedinjena Evropa (po Monteskjueu nacija sastavljena od nacija) dobar krov svim Evropljanima ili su mnogi, pristajući da sruše svoje ranije krovove, pristali i na beskućništvo? Nova kuća još nije gotova (nema "evropskih birača", ali ima "evropskih potrošača") i nije sigurno kako će izgledati. Ne može se zidati dekretima, a projekti na osnovu

kojih se oblikuje su u stalnoj promeni. Može li konstrukt ujedinjene Evrope da bude životvoran bez oslonca na razne evropske tradicije?

Da li je svet u kome je uloga Evrope sve nevažnija ujedno svet sve veće udaljenosti SAD od Evrope? Da li udaljšavanje SAD znači da ova država napušta zapadne vrednosti ili da ih rekonstruiše na način koji joj odgovara? Možda se povećava ravnodušnost prema humanim vrednostima? U SAD su sve više zainteresovani za geopolitičke procene, a sve manje za promišljanje opštih problema politike i vrednovanje. Postoji li još uopšte evropski način gledanja na osnovne probleme koji bi se suštinski razlikovao od američkog načina? SAD su država, hipersila, EU zasad nije država ni savez država ni savezna država, ali jest regionalna sila. Možda je Evropa zajednica nestajućih nacija, ali je EU nadnacionalna politička institucija. Evropljani zasad ne pomišljaju da se odreknu svojih nacija. Niko se ne izjašnjava kao Evropljanin. U Evropi još ima država koje teže da uđu u EU, ali im postavljaju sve više prepreke. Gde su granice širenja Evropske Unije? Može li EU da pređe granice kontinenta? Možda je za Evropu važnije pitanje od granica pitanje političkog i kulturnog identiteta? Traganje za identitetom u EU i njenim prethodnicama traje više od pola veka i izgleda da vremena za određivanje identiteta više nema mnogo. Nerešen status evropske periferije postavlja pitanje identiteta u prvi plan.

Ima li dobrih likova evropeizovanja? (Telebaković, B., 2012, 88ff) Da li je kriza objedinjene Evrope samo ekonomska? Može li se obaviti kosmopolitsko preuređenje Evrope, kako se nadaju Bek i Grande? Možda priča o preuređenju zaklanja evropski lik globalizovanja i ulogu Evrope u globalističkom neokolonijalizovanju? Zar ratovi u prostoru bivše Jugoslavije nisu pokazali težnju povampirenja ratničke Evrope? Mora li prepravljavanje evropske kuće da znači usitnjavanje i rušenje onog što još nije u njenom dvorištu? Ako je objedinjena Evropa projekt koji je tek na početku, koliko je još vremena potrebno biti strpljiv čekajući dobre rezultate i uporan u pokušajima sprečavanja izobličjenja projekta?

Poseban slučaj u Evropi je Balkan, koji je Trocki početkom 20. veka označio kao "Pandorinu kutiju". Tu ljudi žive istovremeno u globalnom, regionalnom, državnom, kvazi-državnom, lokalnom prostoru, ali pri tome uglavnom ne izlaze iz palanačkog okvira. Kulturna politika je nerazvijena, a odluke o njoj donose nekulturni. Građani na Balkanu pokušavaju da prevare državu, recimo utajom poreza, ali i država često nastoji da prevari njih, na primer izbegavanjem da sprovede proklamovano vraćanje nepravedno oduzete imovine. Na Balkanu se retko kad zna ko je zadužen i odgovoran za nešto. Kada se dogodi neka katastrofa obično ispada da niko za to nije odgovoran. Političko odlučivanje se često prepušta nesposobnima za rasuđivanje. Na Balkanu sposobni nisu poželjni. Na Zapadu se kovanica "unablism" upotrebljava za balkanski specijalitet zatvaranja mogućnosti sposobnima. Oni ili odlaze što dalje od Balkana ili im životi prolaze u uzaludnom čekanju trenutka da stvari na Balkanu dođu na svoje mesto. Nesposobnim ali snalažljivim Balkancima otvorena su vrata vrtoglavih karijera i neumerenog bogaćenja preko noći. Ovaj "recept" se koristi i van Balkana. "Balkanizuju" se mnogi delovi sveta. (Up.: Telebaković, B., 2011a)

Svakodnevni život Balkanaca zavisi od događaja u celom svetu. Politički i ekonomski okviri njihovog života se projektuju izvan Balkana i grubo se sprečavaju pokušaji prevazilaženja palanačkog duha. Pri tome se koriste i raspiruju nacionalne i religijske netrpeljivosti. Balkan je čak postao sinonim duhovne učmalosti, batrganja u siromaštvu, besmislenih razmirica i neproziranja namera onih van Balkana. Zapad je za kulturno i političko degradiranje balkanskog prostora prvo primenio fizionu političku bombu, uz obećanje da će biti primenjena i fuzionu bomba. Srbi su opet rastavljeni granicama i Zapad brine o njihovom održanju.

Literatura

- Beck, U., *Risikogesellschaft*, Suhrkamp, Frankfurt/M., 1986.
- Beck, U., Grande, E., *Kozmopolitska Europa: Društvo i politika u drugoj moderni*, Školska knjiga, Zagreb, 2006.
- Bek, U., *Svetsko rizično društvo: u potrazi za izgubljenom sigurnošću*, Akademska knjiga, Novi Sad, 2011.
- Der Spiegel, Hamburg, XI 2002.
- Fukuyama, F., *The End of History an the last Man*, The Free Press, New York, 1992.
- Giddens, A., Hutton, W., *Global Capitalism*, The New Press, New York, 2000.
- Gidens, E., *Odbegli svet. Kako globalizacija preoblikuje naše živote*, Stubovi kulture, Beograd, 2005.
- Gidens, E., *Evropa u globalnom dobu*, Clio, Beograd, 2009.
- Gilbert, A., *Must Global Politics Constrain Democracy?: Great-Power Realism, Democratic Peace, and Democratic Internationalism*, Princeton University Press, Princeton, 1999.
- Hardt, M., Negri, A., *Empire*, Exils Editeur, Paris, 2000.
- Held, D., *Cosmopolitanism*, Polity Press, Cambridge, Mass, 2002.
- Held, D., *Demokratija i globalni poredak*, “Filip Višnjić”, Beograd, 1997.
- Held, D., McGrew, A., eds, *The Global Transformation Reader*, Polity Press, Cambridge, 1999.
- Henis, V., *Politika i praktička filozofija*, Nolit, Beograd, 1983.
- Jovan Pavle II, *Crossing the Treshold of Hope*, enciklike Centesimus Annus, Evangelium vitae, Fides et ratio, Veritas Splendor, u: acta apostolicae sedis
- Mandelbaum, M., *Treba li svetu Golijat: Kako Amerika deluje kao svetska vlada u 21. veku*, "Filip Višnjić", Beograd, 2006.
- Mann, M., *Die ohnmächtige Supermacht. Warum die USA die Welt nicht regieren können*, Campus, Frankfurt/M., 2003.
- Minkler, *Imperije*, Albatros plus, Službeni glasnik, Beograd, 2009.

- Polanji, K., *Velika transformacija. Politička i ekonomska ishodišta našeg vremena*, ‘‘Filip Višnjić’’, Beograd, 2003.
- Telebaković, B., *Balkanizovanje*, Godišnjak Fakulteta političkih nauka, god. V, broj 6, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd, 2011a
- Telebaković, B., *Filozofija politike I. Čovek i sloboda*, Zavod za udžbenike, Beograd, 2012.
- Telebaković, B., *Problemi globalizovanja*, Filozofija i društvo, Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Beograd, broj 2, 2011b